

Этнаграфія і фальклор

7. Мазько, Э. Падарожжа па-за лакальнасць: «нашыя» людзі паміж «сваім» і «чужым» светам / Э. Мазько // *Przegląd Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej = Памежжы Беларусі ў міждысцыплінарнай перспектыве* / red. E. Smułkowa i A. Engelking. – Warszawa: DiG, 2007. – С. 179 – 208.
8. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 3. Гродзенскае Панямонне. У 2 кн. Кн. 2 / А.М. Боганева [і інш.]. – Мінск: Выш. шк., 2006. – 736 с.
9. Попов, А.И. Следы времен минувших. Из истории географических названий Ленинградской, Псковской и Новгородской областей / А.И. Попов. – Л.: Наука, 1981. – 206 с.
10. Легенды і паданні / Склад. М.Я. Грынблат і А.І. Гурскі; рэд. А.С. Фядосік. – 2-е выд., дап. і дапрац. – Мінск: Бел.навука, 2005. – 552 с.
11. Сасноўскі, Д.А. Да пытання аб ідэнтыфікацыі тэрміна «Літва» (канец XII – XIII ст.) / Д.А. Сасноўскі // *Весці ПДУ. Серыя А. Гуманітарныя навукі*. – 2000. – № 1. – С. 26 – 31.
12. Внуковіч, Ю.І. Літоўцы Беларусі: этналагічнае даследаванне / Ю.І. Внуковіч. – Мінск: Беларус. навука, 2010. – 170 с.
13. Pelcowa, H. Przestrzeń jako sposób postrzegania świata przez użytkowników gwary / H. Pelcowa // *Przestrzeń w języku i w kulturze. Problemy teoretyczne interpretacje tekstów religijnych*. – Lublin, 2005. – S. 125 – 135.
14. Лобач, У.А. Латвія і латышы ў традыцыйным светапоглядзе беларусаў Падзвіння XIX – першай паловы XX ст. / У.А. Лобач // *Веснік ПДУ. Серыя А. Гуманітар.навукі*. – 2009. – № 7. – С. 51 – 60.
15. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння. У 2 ч. Ч. 1. / склад. У.А. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – 148 с.
16. Народныя скарбы: дыялекталагічны зборнік: да 80-годдзя А.А. Крывіцкага / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы; рэд. Л.П. Кунцэвіч. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – 378 с.

БЕЛАРУСКАЕ ПАДЗВІННЕ ПРАЗ КАНЦЭПТ «РАДЗІМА» Ў ПАЭЗІІ СЯРГЕЯ ПАНІЗНІКА

*канд. філал. навук, дацэнт С.М. ЛЯСОВІЧ
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*

Даследуюцца склад канцэпта «Радзіма» на матэрыяле паэзіі Сяргея Панізнiка шляхам ад аналізу моўнага матэрыялу да фарміравання ўяўлення пра канцэпт. Выяўлены склад намінацыйнага поля канцэпта, вобразы, далучаныя ў ядро канцэпта (бераг, мацярык, Дзвіна), а таксама тэма, што прадстаўляюць яго перыферыю (вобразы памяці, мовы, радаводнага дрэва). Праз аналіз дыстрыбуцый устаноўлена значнае месца мясцін і культурных рэалій беларускага Падзвіння ў светабачанні паэта. Разгляд моўнай карціны свету мастака слова паказаў, што ў асэнсаванні сваёй еднасці з роднай зямлей і сваіх вытокаў паэт суадносіць сябе з вобразамі абаронцы, сейбіта, ткача і ганчара. Устаноўліваецца сувязь сістэмы складнікаў канцэпта «Радзіма» з адметнымі рысамі традыцыйнай беларускай культуры.

Канцэпт як адзінка сувязі мовы і культуры захоўвае ўяўленні народа, выконвае трансляцыйную функцыю. Цікавае для даследавання ўяўляюць аўтарскія канцэпты, бо імі абагачаецца моўная карціна нацыянальнай мовы, і, акрамя таго, канцэпт дазваляе меркаваць пра знакавыя рэаліі для таго ці іншага аўтара. Радзіма – паняцце, якое не абміне ў сваёй творчасці ні адзін выдатны паэт. Мэтай працы было прааналізаваць змест канцэпта «Радзіма» на матэрыяле творчасці С. Панізнiка. С. Панізнiк нарадзіўся ў вёсцы Бабышкі Міерскага раёна Віцебскай вобласці, таму цікавае ўяўляе прадстаўленасць Беларускага Падзвіння ў творчасці аўтара.

Даследаванне канцэпта прадугледжвае вызначэнне яго структурных элементаў. С. Варкачоў вылучае ў канцэпце паняццыйны складнік (прыметавае і дэфініцыйнае структура), вобразны складнік (кагнітыўныя метафары, якія падтрымліваюць канцэпт у свядомасці) і значнасны складнік – этымалагічныя, асацыятыўныя характарыстыкі канцэпта, якія вызначаюць яго месца ў лексіка-граматычнай сістэме мовы [1, с. 7]. З. Папова і С. Стэрнін вылучаюць тры базавыя структурныя кампаненты канцэпта – вобраз, інфармацыйны змест і інтэрпрэтацыйнае поле [2, с. 106]. Відавочна, што розныя даследчыкі пазначаюць выразную трохчастковую структуру канцэпта, якая можа выявіць у поўным аб'ёме яго змест.

Кожная з частак у розных аспектах прадстаўляе канцэпт. Вобразны кампанент у структуры канцэпта складаецца з двух элементаў – перцептыўнага вобраза і кагнітыўнага (метафарычнага) вобраза, якія ў аднолькавай ступені адлюстроўваюць вобразныя характарыстыкі канцэптуалізаванага прадмета ці з'явы [2, с. 109]. Наяўнасць вобраза ў структуры канцэпта падмацоўваецца суаднесенасцю з прататыпам. Інфармацыйны змест – гэта звычайна дэфініцыйны мінімум прымет, якія вызначаюць сутнасць канцэпта, блізкі да слоўнікавага азначэння ключавага слова канцэпта. Інтэрпрэтацыйнае поле канцэпта ўключае кагнітыўныя прыметы, якія пэўным чынам інтэрпрэтуюць асноўны інфармацыйны змест канцэпта, вынікаюць з яго, уяўляюць сабой пэўныя выніковыя веды або ацэньваюць яго.

Этнаграфія і фальклор

Вьяўленне інфармацыйнага зместу канцэпта звычайна пачынаецца з высвятлення лексікаграфічнага значэння слова. У тлумачальным слоўніку прадстаўлена наступнае азначэнне лексемы радзіма: «1. Бацькаўшчына, родная краіна. 2. Месца нараджэння, узнікнення, паходжання каго-чаго-н.» [3, с. 533]. Удакладненне інфармацыйнага зместу канцэпта магчыма праз мадэляванне яго намінацыйнага поля. Па-першае, былі выяўлены прамыя намінацыі канцэпта шляхам вызначэння сінонімаў і сінанімічных спалучэнняў да ключавага слова «Радзіма»:

Айчына (айчына): «*І стане абнадзейнай, зямлей не на пастой, – Айчынай непадзельнай, Вялікаю, Сьвятой!*» [4, с. 20]; «*Столькі чорнага ў Айчыне роднай, Белай...*» [5, с. 98]; «*...варожая смялела раць і меншала сыноў Айчыны*» [6, с. 25].

– старана (Старана): «*Мяне адплата не міне, калі ў суроднай старане зямлі не пакланіцца...*» [7, с. 70]. «*Хоць на калючым снезе – а ў роднай старане*» [7, с. 60]. «*...я зь берагам і небам прывыкаю да новага сьвятла над роднай Стараной*» [4, с. 48].

– зямля (ЗЯМЛЯ, зямелька): «*Я ў гэтую праменную ЗЯМЛЮ хачу лістом уткнуцца незжаўцельм*» [7, с. 67]. «*Стаю прад табою, мой Вою, крывіцкай зямлею каханы*» [5, с. 11] «*Чужой няма ніводнай краскі. На галасы зямелькі насквай сыжыкае з пэндзля промня кроў...*» [4, с. 25]

– Беларусь: «*...і Беларусь пякучай ласкай шчабеча між чужых муроў*» [4, с. 25].

– Белая Русь: «*А што беларус выбірае – ці Белую Русь, ці скон?*» [7, с. 56].

– край (Край): «*Радзінны край – не дача, не кашалек тугі*» [7, с. 100]. «*...хоць і жыву з парушанай гармоніяй, ня рыпну – у мароз – на цэлы Край*» [4, с. 132].

– краіна: «*Адчуў: жыцьці векавыя пад небам Радзімы жывуць. Краіне ўваскрэсенай – праца. Айчыне – пачэсны пасады*» [4, с. 65].

– Бацькаўшчына: «*І Бацькаўшчыну, зь якой галее, ен піша зь літаркі малой*» [4, с. 144].

– прасторы: «*...бо радаводныя прасторы сівой гісторыяй жывуць*» [4, с. 41].

Праз азначэнні да сінанімічнага шэрагу выяўляюцца наступныя прыметы канцэпта: *святая, крэўная, «малая», (радзіма), радзінны, прыдзвінскі (край), праменная, крывіцкая, наская, слынная, богам дадзеная, абнадзейная, шчаслівая (зямля), уваскрэсеная (краіна), непадзельная, Вялікая, Сьвятая, родная, Белая [Айчына), суродная, родная, айчынная (старана), крывіцкая, вечная (Беларусь).*

Пры аналізе паэзіі С. Панізніка ў намінацыйнае поле канцэпта далучаліся не толькі прамыя намінацыі канцэпта (слова «радзіма» і яго сінонімы), але і геаграфічныя назвы, што непасрэдна звязаны з другім слоўніковым азначэннем радзімы – месцам нараджэння паэта і бліжэйшым рэгіёнам: Прыдзвінне, Бабышкі, Лявонпаль, Цінкаўцы, Мерыца, Волта, Дзісна, Дзісенка, Сар’я, Сар’янка, Дрыса, Асвея, Полацк, Жоўніна і інш. Па-рознаму найменнямі прадстаўлены блізкі паэту Лявонпаль: «*Лявонава поле – айчынная песня мая*» [7, с. 92]; «*Лявонпаль – радаводны маўзалеі*» [4, с. 14]; «*О, Leon Polis! Вечна будзь мне і Прыдзвінню за сталіцу!*» [4, с. 16]. Можна меркаваць, што апошняе найменне паэт выкарыстаў невыпадкова. Аўтар так ці інакш імкнецца суаднесці сваю радзіму з еўрапейскай прасторай: «*Эўропу распазнаць я змог, бо гэта ж Беларусь жывая... ..і ўсе – з мацерыка Эўропы!*» [4, с. 17]; «*Ток разбураны (наш Калізей) сто гадоў не гадуе гусей*» [4, с. 17].

Тапонім «Лявонпаль» натуральна далучаецца ў ядро канцэпта радзіма. Як прызнаецца С. Панізнік у адным з артыкулаў, «Бабышкі – Лявонпаль – мая Вялікая Радзіма».

Толькі ж няма адной песні на ўсю Беларусь, няма аднаго танца на ўсю Беларусь, а есць песня маёй мамы з былых Бабышак, полька «на лен» з-пад Лявонпаля. ... Як няма і сонца па-над усей Беларусыяй.

Я ўсе гэтыя гады жыву толькі тым сонцам, якое садзілася ў хвалі Дзвіны, уяўляю толькі тую поўню, якая вісела над борам па дарозе на Грудзінава» [8, с. 42]. Гэтая ж думка паўтараецца і ў вершаваных радках: «*Няма «малой» радзімы на Волце, на Дзвіне*» [4, с. 19]; «*Была малой радзіма, а з намі – узрасла*» [4, с. 20]. Такое азначэнне месца нараджэння зразумелае, бо паводле А. Бельскага, «Радзіма – гэта бацькі, прашчур, лад жыцця і побыту, той асяродак, дзе чалавек сталее і набывае ўнутраную еднасць з роднымі людзьмі, прыродай, усведамляе сваю непарыўную павязь з мілым кутом дзяцінства» [9, с. 5].

Аўтар акрэслівае сваю радзіму шляхам саманамінацыі: «*Я мерскі малец*»; «*Прыдзвінскі малец...*» [4, с. 18]. У адносінах «чалавек – Радзіма» суб’ект мае вырашальнае значэнне як у вызначэнні межаў радзімы, так і ў існаванні гэтага паняцця: «*Без нас Радзімы не было б*» [5, с. 72]; «*А буду я н і ч ы й, – і белы боль адужае айчыннае ўзбярэжжа*» [4, с. 18]. Аўтар адчувае адказнасць за квітненне радзімы. Лірычны герой уяўляе сваю смерць з рэфлексіяй на мясцовасць, паэт быццам бы сцвярджае сувязь жыцця кожнага (свайго ў прыватнасці) з лесам радзімы, таму радзіма не можа не рэагаваць на страту сваіх адданых сыноў: «*Затоіцца Прыдзвінне, калі я буду зыбацца ў смалістай дамавіне*» [4, с. 44].

Але варта згадаць пра тое, што асэнсаванне гістарычных каранёў роднага краю нараджае яшчэ і іншыя намінацыі як зямлі, народа, так і саманайменаванне аўтара: «*Мы – літва*»; «*Прыдзвінна я крычу: «Ліцьвінна крывічу!»*» [4, с. 45]. У вершы «Вялікае княства Беларусь» паэт згадвае найменні, якімі называлі людзей беларускіх земляў у розны час: «*Засталіся бажніцы пры беразе. Паплылі крывічы – у маўчаньне*», «*Праплывалі ліцьвіны – сарматамі*». Рака тут – метафара плыні часу. Тым не менш аўтар перакананы, што «*Анікуды Айчына не дзенецца, не сплые Беларусь у маўчаньне!*» [4, с. 38]. Прычыны такой упэўненасці ў тым, што не назва

Этнаграфія і фальклор

захоўвае Радзіму: «*Не засмуціцца ен, переназваны, край мой прыдзвінскі: коціцца коўшыкам, круціцца збанам верхык ліцьвінскі*» [4, с. 37]; «*Мы суайчыннасць, мы народ: у сугалосьсі над Дзвіною гучыць лірычнаю струною і нашай крэўнасці акорд*». Народ асэнсоўваецца менавіта як людзі адной зямлі. І важна захоўваць не столькі назвы, а адчуванне павязі з роднай зямлей.

Перыферыю канцэпта складае вобразны кампанент. Мяркуем, пры даследаванні на матэрыяле мастацкай літаратуры менавіта гэты складнік канцэпта ўяўляе найбольшую цікавасць. Варта вылучыць найбольш яскравыя вобразы, звязаныя з паняццем «радзіма» ў паэзіі С. Панізініка.

«*Ля Дзвіны карэнні роду*» [5, с. 38]; «*А родам я – прыдзвінскі*» [7, с. 108], – згадвае паэт, пазначаючы сувязь сваіх каранёў з ракой, якая займае ў вобразнай сістэме адно з цэнтральных месцаў. Зборнік паэзіі «Пры сьвячэньні...» складаецца з сямі ратаў, першая з якіх мае назву «На падкове Дзвіны». Аўтар у першым жа вершы згадвае, што «*Рака – не мяжа...*» [4, с. 8]. Аднак менавіта рака разам з прыбярэжнымі мястэчкамі акрэслівае тэрыторыю, пра якую аўтар кажа, што «*У сьвеце падобнай няма стараны...*»: «*У Друю ўтыкаліся сьцеблы, у Дрысу, а стрэлы ўпіваліся ў сьцены Дзісны... Вы гляньце на карту, памацайце рысу: ляжыць мацярык на падкове Дзвіны*». Аўтар невыпадкова ўжывае лексему «мацярык», якой называюць вялікую частку сушы, абмываемай марамі і акіянамі. Такім чынам, падкрэслівае значнасьць для яго тэрыторыі, акрэсленай каардынатамі трох гарадоў: Друі – Дрысы (сучасны Верхнядзвінск) – Дзісны.

Адна з традыцыйных метафар «рака – шлях» сустракаецца і ў вершах аўтара: «*Дзвіна – суседка бальшакоў – і нас на хвалі пасадзіла. Ці ж вернемся мы ў сьлед бацькоў...*» [4, с. 11]; «*Урасту я ў Дзвіне у ільдзіну, а вясною і пакіну радзіму*» [4, с. 49]. Пры згаданні ракі С. Панізінік неаднаразова выкарыстоўвае прыём адухаўлення: «*Увішная Дзвіна-сялянка для ўсіх разгортвае сувой...*» [4, с. 41]. Рака ўспрымаецца аўтарам як жывы персанаж, які суперажывае з паэтам: «*І я, і Дзвіна ў засмучэньні: ня кожнаму сеньня па сіле плысьці ўверх па цячэньні*» [4, с. 64]. Аўтар уключае Дзвіну ў працэс сваіх філасофскіх роздумаў. Гэта не выклікае здзіўлення, бо «*Дзвіной падпяразаны праца і лес*» [4, с. 64]. Кагнітыўная метафара паса згадвае пра абмежавальную і сакральную ролю ракі ў сьвядомасці паэта.

Прыём адухаўлення ўзнікае невыпадкова ў арсенале моўных сродкаў паэта. Гэта вынік непасрэднай асацыяцыі ракі з жыццём, прычым з жыццём роднага народа: «*Жыве рака: веслы крыламі ўзлятаюць, нашы дні ў вякі плывуць, і суседзі нас вітаюць. Б е л а р у с а м і завуць*» [5, с. 38]. Лірычны герой падкрэслівае яе функцыю паядноўваць: «*Што лунала па Дзвіне, – не сплылося, бо рака ня дзеліць нас, а злучае...*» [4, с. 156].

Дарэчы, аўтар надае сакральнае значэнне і іншым водным артэрыям свайго краю: «*На Дрысу, Лявонпаль цячэ Палата... Вы сеньня – у іх асьвячэньні*»; «*Там, дзе Волта, там, дзе Мерыца, дзе крынічная Дзвіна, – праца яшчэ болей спорыцца*» [7, с. 105]. Прадвызначае жыццёвы шлях менавіта родная мясціна: «*Адмераная Мерыцай была хада ткача*» [4, с. 12]; «*Ня зморыцца Мерыца, дно не зніцее...*» [4, с. 8]. Мерыца і Волта – таксама своеасаблівыя межы, якія акрэсліваюць сваю, родную прастору: «*Ад Мерыцы да Волты мае гады як волаты на параллель плывуць*» [7, с. 100]. «*Ад Мерыцы да Волты зігзагі ручаін*» [6, с. 61].

Зварот да Дзвіны непасрэдна звязаны з вобразам, які выступае часткай ядра канцэпта «Радзіма». Радзіма для С. Панізініка – гэта бераг. Менавіта так ен называе ў вершы «Прытулак бежанкі» родны край: «*Небам сінім злоўлена жураўліха Жоўніна... Пад крылом яе – наўсьцяж – наша Прышласць, **Бераг наш***» [4, с. 42]. «*Быў краем свету прыбераг Дзвіны, дзе камянеў барысавых асколкі ўраслі ў мурог і шапаткі, і колкі. І вось я зноў ступіў на крохкі край. Ты не карай мяне, мой **бераг кроўны, мой самы першы бераг і галоўны**. Быў краем свету прыбераг Дзвіны, а стаў – любові, ростані, віны*» [6, с. 67].

Вобраз берага карэлюе з вобразам мацерыка, які стрыжнем праходзіць праз некалькі зборнікаў С. Панізініка: «*мае вякі кладуцца ў вякі **мацерыка***» [6, с. 17]; «*Каб чуць і звон мячоў, і маці крык (калі бяда была на перавесе), – ўзыходжу на гарачы **мацярык**: Прыдзвінне... Магілеўшчына... Палессе...*» [6, с. 7]; «*Вось і я, **мацерыка** насельнік, чую карані ў сваім народзе*» [6, с. 40]; «*Мы падмінаем пад сябе зямлю і на сады начэпліваем краны, і меншае журлівага «люблю», калі **мацерыку** наносім раны*» [7, с. 23]. Адзін са зборнікаў паэта так і называецца «Мацярык». Трэба адзначыць, што сувязь паміж словамі «бераг» і «мацярык» этымалагічная. Мацярык – гэта «высокі земляны бераг». Гэта не адзіна магчымае выглумачэнне этымалогіі слова. Як варыянты разглядаецца сувязь са словамі «мацеры» (старажытны), «мацярынскі». Цяжка сказаць, якую менавіта этымалогію аўтар адчуваў як унутраную форму слова, але любая з прапанаваных бачыцца натуральнай падставай для сакралізацыі вобраза мацерыка.

Зямля продкаў – прадвызначае шлях чалавека і выходзіць ў лірычным героі самая лепшыя пачуцці: «*Хоць і там ня рай, дзе водмелі Дзвіны і продкаў цені... Але **радзінны бераг**, небакрай на канавалі шлях у летуценьні*» [4, с. 18]; «*...Задзвіння радавонды вятры. **І Беларусь крывіцкая** абяруч узважае сыноўняе крыло: маю любоў, маю адданасць, веру, – усе, што вывела мяне за **родны бераг** і што назад на бераг прывяло*» [6, с. 59]. Неаднаразова С. Панізінік згадвае і Полацк, які таксама далучае ў прастору сваёй роднай зямлі: «*Полацк! Ты **радавонды наш бераг**. Вечны, як наш Эўфрасіньнеўскі крыж!*» [4, с. 68].

Дзвіна, бераг, мацярык – вобразы з самай лакалізаванасці. Таму невыпадкова яны звязаны з радзімай, бо радзіма – гэта месца. Але сустракаюцца ў творчасці С. Панізініка вобразы, якія маюць атрыбутыўнае значэнне, выражаюць адносіны паміж чалавекам і яго радзімай. Такім сувязным вобразам з'яўляецца мова: «*Мы – слоў радня. **І мова-караннік** праносіцца цераз пякелле верша, ўрастаем у гарачы мацярык, пякучы ад улоння да заверша*» [6, с. 7 –

Этнаграфія і фальклор

8]; «*Продкі – родзічы мовы маей – кнігі лесу стваралі вякамі*» [6, с. 9]. Мова яднае людзей паміж сабой, робіць іх роднымі. Таму мова – той чыннік, які лірычны герой бачыць як перадумову знікнення народа, так і аднаўлення Радзімы: «*Што ж, немата сцірае нацьлю з мацерыка*» [7, с. 56]; «*Няхай хмурынкі на ілбе сканала не крычаць: Радзіму можна зноў пачаць са Слова*» [7, с. 117]; «*Радзінныя песні – ратунак Зямлі*» [5, с. 55]. Мова разглядаецца як сакральны аб'ект: «*Прыняць прычасце мовы кроўнай...*» [6, с. 41]; «*Іукамі зямлі лячуся. Хай глядзіць Айчына горда: я ў кальчуге, ты ў кальчуге, – мы сумоўная кагорта!*» [4, с. 32]. На ўзроўні тропаў, у прыватнасці параўнанняў, выяўляецца сувязь «мова – месца»: «*Слова – як прывабны хутарок. А выслоўе – веска. ...Прымаўка – мястэчка над ракой*» [5, с. 29]. Аўтар такім чынам матэрыялізуе словы, робіць блізкімі як тыя ці іншыя мясціны для чалавека, акрамя таго, паказваючы на непарыўную сувязь мовы з пэўнай мясцовасцю.

Вобразам повязі з роднай зямлей з'яўляецца радаводнае дрэва. «*Углядаюся ў замружаную крону Радаводнага Дрэва...*» [4, с. 22], – згадвае лірычны герой у філасофскім роздуме над вытокамі і працягам. Прычым людзі адной зямлі параўноўваюцца з верхняй часткай дрэва, яго кронай: «*Хто зь мерскай зямлі? Уплятайцеся ў крону: аперся камель на падкову Дзвіны!*» [4, с. 8]; «*І самі мы – Радзімы веце: адно з другім бліжэй, бліжэй...*» [6, с. 51]; «*І мы – галіны таямнічых крон. І ў мацярык нам трэба урастацца, перад прыродай роднай прычашацца і напрушыны шанавачь закон*» [6, с. 58]. Неабходнасць аднання землякоў аўтар выражае ў формах дзеяслоўнага імператыва або формах са значэннем неабходнасці. Адчуванне сябе галінамі агульнага дрэва жыцця Радзімы – яшчэ адзін спосаб адчуць еднасць і перадумова плену бацькаўшчыны: «*Дзе атожылік выйдучь з камля – радаводнаю будзе зямля!*» [4, с. 17]. Можна адзначыць сінкрэтызм улюбеных аўтарам вобразаў: «*Пазвоньвае ў камель ракі падкова...*» [6, с. 18]. Рака бачыцца як частка дрэва жыцця, духоўная аснова.

Памяць – ключавое паняцце ў сувязі аўтара з радзімай і продкамі: «*Ім Радзіма давала імя, іх праводзіла, сустракала. І нічога больш, акрамя светлай памяці не давала*» [6, с. 9]; «*Сьляды суродзічаў ня сцерці, калі есць памяці папас*» [4, с. 41]; «*Вось чаму кожны з нас – радовішча: каб Радзіме у сіле быць. Памяць – служба, і Памяць-здольшчына, запавет жыцця: Н е з а б ы ц ь!*» [7, с. 121]. Памяць увасоблена аўтарам у вобразе календара: «*Мой чысьленнік! Рабоце пакідай дні памяці, бо зь імі – у хаўрусе Першадрукар, Сьвятар, Паэт, Ратай і мы, рупліўцы вечнай Беларусі*». Невыпадкова аўтар надае такую ўвагу памяці: «*Усе ўзвышанае, зберажонае будзе ўзвышаць і нас*» [10, с. 42], – згадвае ен у адным са сваіх успамінаў. Такім чынам, памяць – крыніца духоўнага жыцця народа і Радзімы.

Важнасць памяці пра спадчыну, вытокі падкрэсліваецца зваротам да супрацьлеглага паняцця – забыцця, якое таксама займае значнае месца ў вобразнай сістэме аўтара: «*Так вузлы для трагедыі і вяжуцца: забываем спачатку вякі, пасля бацькаўшчыны – тое, роднае, чым трываецца род, сям'я. І знікае ўва мне народнае. І знікаю ў народзе я*» [7, с. 119]. З болей аўтар згадвае палітыку савецкіх часоў у дачыненні да беларускай культуры: «*А ў культуры савецкай адтуліны. Засібірана памяць матуліна*» [7, с. 118]; «*Мае вы Рэчышчы і Далягяды. Вялікадні, Купаллі і Каляды! Вы знішчаныя без жуды і злосці, патрушчаныя продак нашых косці*» [5, с. 64]. Вобраз в. Бабышкі неаднаразова паўстае пакінутым вузлом ці разараным полем: «*Даездак чэрствы і глухі у заараныя Бабышкі. Ды ... роднай стараны ня стала, калі на хутары, дарогі навіснуў зьнелюдзель плуг...*» [4, с. 10]; «*А ў Бабышках спрах у холадзе вугал роднага лаўжэа*» [7, с. 104]; «*З Бабышак з'ехалі бацькі...*» [4, с. 11]. Аўтар заклапочаны пакінутым родным гняздом, таму ў прыведзеных кантэкстах пераважае негатыўная эмацыянальна-экспрэсіўная афарбоўка.

Аўтар у сваіх кнігах не толькі разважае на тэму памяці і забыцця, а ўяўляе выдатныя прыклады, як трэба памятаць. Ен выдатны краязнавец, яго эпіграфы да вершаў з'яўляюцца каментарамі, якія выяўляюць веданне падзей і асобаў, звязаных з роднымі мясцінамі, і паэт дзеліцца гэтымі ведамі з чытачом. Памяць С. Панізніка ўвасабляецца ў вобразях слынных сыноў беларускай зямлі. Як згадвае А. Бельскі, «гісторыя зрабілася для Сяргея Панізніка асновай і метадам творчага мыслення» [9, с. 7]. Гісторыя, жыццё і плен такіх дзеячаў як Янка Купала, Францыск Скарына, Б. Тарашкевіч, Стэфан Баторый, Філон Кміта-Чарнабыльскі, Ю. Гаўрук, Ф. Сіўко, М. Крывіцкі і многіх іншых – нагода асэнсаваць іх здабыткі з пункту гледжання сучаснага дня і зрабіць рэфлексію ўласных жыццёвых арыенціраў. Магчыма, такі падыход абумоўвіў рэалістычную паэтыку С. Панізніка, без асаблівай аздобы метафарычнасці. «Пазбаўляючы радок непатрэбнай квяцістасці, ен вымушае аўтара быць дакладным у перадачы самой рэальнасці жыцця», – згадвае А. Марціновіч. [11, с. 236]. Можна меркаваць, што падобныя адметнасці паэтыкі скарачаюць дыстанцыю паміж аўтарам і яго лірычным героем.

Сувяззю з роднай стараной часам аўтар робіць артэфакты традыцыйнай культуры, мясцовай культуры як то кажух або крыж, якія таксама выступаюць увасабленнем памяці: «*Пляменнік мой, я не багата – а кажухок на памяць дам, бо, кажучь, модная аўчына... Дык хай жа мода не міне, хай цяпла чуюцца айчына на ахалоджанай спіне*» [6, с. 33]. У вершы «Лен з васількамі» згадваецца крыж, аздоблены майстрамі Прыдзвіння і перададзены бабуляй Альжбетаі у Лявонпальскі касцёл: «...так родна на крыж твой маліцца» [4, с. 13]. Вобраз радзімы непасрэдна звязаны з артэфактамі, цесна прывязанымі да яе.

Метафара ткацтва – яшчэ адно звязно ў повязі паэта з радзімай. Тым больш, што этымалогія прозвішча паэта звязана з гэтым заняткам. Як згадвае ў сваёй аўтабіяграфіі С. Панізнік, «даведаўся, што ткача, які нацягваў аснову, звалі так: панізь» [10, с. 307]. Веска Панізьнікі – яшчэ адна назва, якую аўтар выкарыстоўвае як нагоду зрабіць экскурс у этымалогію свайго прозвішча разам з асэнсаваннем каранёў:

Этнаграфія і фальклор

«Тут продкі ўсе адужалі, мне зьберагчы змаглі затканую на кужалі прасьвецінку зямлі» [4, с. 12]. Аўтар адчувае адказнасць за захаваную продкамі праз сакральны рытуал ткацтва памяць. Вобраз ткацтва як спосаб далучыцца да радзімы сустракаецца неаднойчы: «Я ў беларускі срэбраны уток уткнуся толькі пасмай невядомай» [6, с. 76]; «Беларусь – як дзіце спавіта летапісным прароцтвам сноў. Мы – уток для яе асноў» [7, с. 44]; «Са сьцежак **тчэцца радавод**» [4, с. 11]. Невыпадкова артэфактам, які лучыць чалавека з радзімай і продкамі, на думку аўтара, з'яўляюцца ручнікі: «Ручнікі каля ракі мацярык стагодзяць, З палатна, бы жаўрукі, самі продкі-дзівакі карагод выводзяць» [4, с. 39]. Ручнікі паядноўваюць пакаленні – продкаў і нашчадкаў, транслююць культурную памяць: «У прыдзьвінскія вякі я хачу ўглядацца. Адылю ўсе вузлякі, – да нашчадкаў ручнікі будуць пры-ру-чац-ца» [4, с. 39].

Важны для паэта клопат пра Радзіму сімвалічна перадае вобраз сяўбы: «Паміж бароў Крывіцкае зямлі, над хвалямі Дзвіны – майго Рубона... Бог і ратай мацярык бераглі» [4, с. 27]. Невыпадкова пачатак верша – алюзія на санет М. Багдановіча, якая разам са згаданнем старажытных назваў звяртае зноў да тэмы пераемнасці, культурнай памяці. «Але тое, што прамінула, ува мне не знікае, – заўважае С. Панізнік у сваёй аўтабіяграфіі. – Мае радзіннае поле – у полі касмічнай інфармацыі» [10, с. 303]. Аўтар прадстаўляе сябе зернем, а сьвяенкай выступаючы то родная зямля, то каханне: «Укарані мой голас у папар! Хачу ўскалося! Тады ня ўвесь жывуся на зямлі: з прытомнымі карэньчыкамі рэха зярняткам зьберагуся я ў сям'і расьліннасці, а там няма прарэха. І на вясне ўзыду» [4, с. 32]; «Усім у праўдзівым жыцці расці, расці, расці – каханню службыць сьвяенкай на нашай Зямлі сівенкай» [7, с. 75]; «Але варнуцца: да бароў, Дзвіны, да роднае маея зямлі-сьвяенкі...» [6, с. 46]. Згадваючы занябанае роднае мястэчка, паэт тэмай сяўбы зноў як маркерам пазначае праблему памяці пра вытокі: «Па Лявонавым Полі ня сеюць. Веру: людзі мястэчка населяць. І папросіць у Бога ратай: «Зерне памяці ў долю мне дай!» [4, с. 17]. Кантэкст чытаецца двухпланавы – ад рэалістычнага аспекту да сімвалічнага: калі людзі не дакрэсліваюцца да роднай зямлі, яны губляюць духоўную сувязь са сваёй культурай, традыцыямі.

Паэт прадстаўлены яшчэ адным вобразам, які мае сувязь з традыцыйнай культурай – вобразам ганчара: «Ад берага свайго не адракуся. Тут Крывію яднаю зь Беларусяй. І на глянальны круг (паэт і есьць ганчар) этнаграфічнай гліны дабаўляю...» [4, с. 20]. Атаясамліванне працы мастака слова і ганчара падкрэслівае стваральную функцыю паэта, яго вызначальную ролю на ніве айчынных традыцый.

Трэба адзначыць, што актыўная грамадзянская пазіцыя С. Панізніка абумовіла прысутнасць у яго вершах вобраза паэта-абаронцы сваёй Радзімы: «А пасьвятлее сілы паішукую – меч утрымаць крывіцкаю рукою» [4, с. 48]; «Цяпер ідзе ў дазор мая любоў... І Бацькаўшчына за яе браней» [6, с. 14]. Прычым, аўтар падкрэслівае свае пазіцыі абаронцы, а не ваяра: «Не вараг я ваяўнічы – мечнік службы адмысловай. Мне пасуе да аблічча сьветлая кальчуга слова» [4, с. 32]. Зноў-такі лірычны герой і ў гэтай ролі працягвае традыцыю продкаў: «Я запалю сьвячу, каб на сям'ю глядзелі і продкі на мячу, і продкі на кудзелі» [4, с. 22].

Як паказвае прааналізаваны матэрыял, акрамя сінонімаў і сінанімічных выразаў да наймення «Радзіма», у ядро канцэпта далучаюцца вобразы берага і мацерыка і мясціны Прыдзвіння. Па той прычыне, што гэтыя рэаліі асэнсоўваюцца ў непарыўнай сувязі з воднай прасторай, вобраз Дзвіны займае асобнае месца ў карціне свету аўтара. Пэрыферыя канцэпта прадстаўлена вобразамі памяці, мовы, радавонага дрэва, якія цалкам звязаны з суб'ектам культуры. Такім суб'ектам у паэзіі, відавочна, выступае паэт. Інтэрпрэтацыйнае поле канцэпта складае інфармацыя пра тое, што Радзіма – аб'ект любові паэта, клопату, аховы, працэсу паяднання вакол яе «радні», прычына самаразвіцця і самаідэнтыфікацыі, але часам і віны. У асэнсаванні сваёй еднасці з роднай зямлей і сваіх вытокаў вобраз паэта паўстае як абаронца, сейбіт, ткач і ганчар. Апошнія ўвасабленні непасрэдна звязаны з традыцыйнай беларускай культурай, дзе земляробства, ткацтва і ганчарства былі важнымі і нават сакральнымі заняткамі чалавека.

ЛІТАРАТУРА

1. Воркачев, С. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Воркачев. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
2. Попова, З.Д. Когнитивная лингвистика. / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск: БелЭн, 1996. – 784 с.
4. Панізнік, С. Пры сьвячэнні...: Зб. Вершаў / С.Панізнік. – Вільня: Наша Будучыня, 2004. – 222 с.
5. Панізнік, С. А пісар земскі...: Вершы / С.Панізнік. – Мінск: Маст. літ., 1994. – 142 с.
6. Панізнік, С. Слова на дабрэдзень: Лірыка / С.Панізнік. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 110 с.
7. Панізнік, С. Стырно: Вершы / С.Панізнік. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 134 с.
8. Панізнік, С. Графскі бэз майго юнацтва // С. Панізнік, Беларуская мінуўшчына. – № 4. – С. 41 – 42.
9. Бельскі, А. І ўсе мае дні – Беларусі: літаратурны партрэт Сяргея Панізніка / А. Бельскі // Роднае слова. – 2002 – № 5. – С. 4 – 10.
10. Панізнік, С. Не толькі Гамеру... / С.Панізнік // 3 росных сцяжын: аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі; укладальнік Мікола Мінзер. – Мінск: Літаратура і мастацтва, 2009. – 464 с.
11. Марціновіч, А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. / А. Марціновіч – Мінск: Маст. літ., 1994. – 253 с.